

Ingrid Saroda Mitrasing (MA)

Bezoek aan een Javaanse nederzetting op Sumatra in april 1996

Ik ben op weg naar desa Tongar, gelegen in het uiterste noorden van de provincie West Sumatra in Indonesië. Tongar staat bij de lokale bevolking staat bekend als 'desa Suriname'. Hier wonen Javanen die in 1954 uit Suriname naar Indonesië zijn gerepatriëerd.

Sumatra is een gigantisch eiland waarnaar in het klassieke Indiase epos Ramayana wordt verwezen als "Svarnadvipa" (eiland van goud), en door de Romeinen "suma terra" werd genoemd vanwege de vruchtbare grond, was niet zo lang geleden een uitgestrekte wildernis bewoond door wilde beesten en menseneters. Maar door de lokale bevolking werd het genoemd 'Andalas'. Het eiland is nog steeds zeer rijk aan bodemschatten, maar er lopen geen menseneters meer rond. Het overgrote deel van de ongeveer 40 miljoen mensen is streng islamitisch. Sumatra is het eiland waar de Islam Indonesië binnenkwam. Het eiland is bijna 2000 km lang, op Europese schaal bekeken zou men kunnen zeggen dat Sumatra zo lang is als de afstand van Amsterdam naar Gibraltar.

Mulih nJowo terug naar Java.....

was de hartewens van bijna alle Javanen die als kontraktarbeiders door het koloniale bewind naar Suriname waren gebracht. Van de ongeveer 33.000 die vanaf 1890 tot 1930 in Suriname arriveerden, keerden zo'n 8400 na afloop van het vijfjarig contract terug wat mogelijk was op grond van het zo geheten 'koelie-kontrakt' onder de 'Poenale Sanctie'. De grote meerderheid der kontraktanten bleef in Suriname en wisselde het recht op een door het gouvernement betaalde overtocht in tegen een bedrag van honderd Surinaamse guldens, waarmee zij een nieuw leven als zelfstandigen probeerden te beginnen. Maar de wens naar Java terug te keren bleef altijd aanwezig te meer omdat de levensomstandigheden van de meesten niet noemenswaardig verbeterden, ze voelden zich ten achter gesteld door het gouvernement ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen vooral voor wat betreft de uitgifte van land wat van een inferieure kwaliteit zou zijn.

Toen het einde van de Tweede Wereldoorlog ook een nieuwe orde inluidde voor het Koninkrijk der Nederlanden en Indonesië in 1945 de onafhankelijkheid had uitgeroepen, besloten vele Javanen bij de openbare verkiezingen in 1950 niet te opteren voor het Nederlanderschap maar terug te keren naar het nieuwe onafhankelijke Indonesië. Enkele organisaties en politieke partijen beijerden zich voor de terugkeer naar Java, waaronder ook de "Yayasan ke Tanah Air" (Organisatie voor terugkeer naar het Vaderland) onder leiding van S.M. Hardjo en J.W. Kariodimedjo. Politiek en sociaal was er heel wat voorafgegaan aan deze ontwikkeling. Aan het begin van de jaren dertig had Anton de Kom zich opgeworpen als de grote redder der onderdrukten en beloofde de Javanen terug te brengen naar Java, maar bleek achteraf onbetrouwbaar. Velen hadden reeds bezittingen verkocht en trokken naar Paramaribo waar volgens De Kom alias "Gusti Amat", de boten reeds klaargemeerd zouden liggen. Een paar mensen verdronken tijdens de tocht naar Paramaribo toen de overvolle boot waarin zij zaten omsloeg. Ook Idris Sumarno van de organisatie Persatuan Indonesia trad naar voren als vertegenwoordiger van de Javanen die wilden repatriëren. Omdat hij de fondsen die onder zijn beheer waren, niet kon verantwoorden en te horen kreeg dat hij zou worden vervolgd, maakte hij een einde aan zijn leven. Deze rampzalige gebeurtenissen hebben niet kunnen verhinderen dat met het maken van plannen werd doorgedaan. Abi Kusno, vertegenwoordiger van de Indonesische regering, bezocht Suriname om met gedelegeerden uit de Javaanse samenleving gesprekken te

voeren.

Dit leidde tot het bezoek aan Indonesië in 1951 van een delegatie van afgevaardigden uit verschillende partijen, onder wie zich ook Iding Soemita van de KTPI bevond. President Sukarno moet bij die gelegenheid gezegd hebben: “als jullie het goed hebben in Suriname stel ik voor dat jullie daar blijven, maar ik kan niet weigeren jullie terug te nemen” 1). De delegatieleden werden in de gelegenheid gesteld verschillende provincies te bezoeken waarbij ze door de respectievelijke gouverneurs werden rondgeleid. Men vertrok huiswaarts met de min of meer definitieve toezegging dat aan de nieuwkomers een stuk grond ter beschikking zou worden gesteld op Sumatra, zoals gepland in het kader van de nieuwe transmigratie-politiek, waarbij Javanen en Balinezen uit de dichtbevolkte gebieden op Java en Bali naar andere gebieden werden getransmigreerd. In Paramaribo werd na terugkeer een *mussyawarah* gehouden in theater Bellevue, waar mededeling werd gedaan van het feit dat er geen grond op Java beschikbaar werd gesteld. De teleurstelling was enorm, maar besloten werd met de plannen voor repatriatie door te gaan onder het motto: ‘*baik atau buruk, Indonesia negeri kita*’ (goed of slecht, Indonesië is ons land).

Zo vertrok in 1953 een tweede delegatie onder leiding van S.M. Hardjo en J.W. Kariodimedjo naar Indonesië om de beslissende besprekingen te voeren. De Indonesische regering had eerder schriftelijk laten weten een areaal van 2.500 ha ter beschikking te stellen in de provincie West Sumatra en was bereid de groep via het departement van Transmigratie een financiële lening te verstrekken. De repatriant werd dus ook nog eens transmigrant.

Het was een bevoorrechte groep die - op grond van kapitaalkracht - de reis naar Indonesië kon maken want men betaalde de overtocht uit eigen zak. Voor de minder draagkrachtigen die anders zouden moeten achterblijven werd een regeling getroffen waarbij zij geld konden lenen van de Yayasan Tanah Air, wat zij later in Indonesië moesten terugbetalen. De overtochtscosten per boot bedroegen Sf. 375,- voor een volwassene en Sf. 187,50 voor een kind onder 9 jaar. In een paar gevallen werden echtgenotes en kinderen vooruitgestuurd en bleven de vaders achter in afwachting van een volgende mogelijkheid. Die kwam niet meer en daardoor werden gezinnen voor altijd uit elkaar gerukt. Sommige echtgenoten gingen scheiden omdat een van hen geen zin had om naar Indonesië te vertrekken.

De groep die per m.s. *Langkoeas* van de Royal Rotterdam Lloyd op 4 januari 1954 uit Paramaribo vertrok bestond uit 300 gezinnen, een totaal van 1014 personen, waarvan er 646 in Suriname waren geboren en vier kinderen tijdens de overtocht het levenslicht aanschouwden. Men vertrok met medeneming van groot materieel zoals tractoren, trucks en landbouwgereedschap, plus 300 “kwintal” rijst en zaaigoed. Aan boord werd meteen gestart met onderwijs aan de schoolgaande kinderen, ze kregen les in de Bahasa Indonesia de officiële taal van het land, zodat ze bij aankomst niet teveel achterstand zouden hebben. Onder de repatrianten bevonden zich behalve landbouwers, ook technici, ambtenaren en onderwijzers, maar ook artiesten die zich bezighielden met *wayang* en met *gamelan*. Een maand later op 5 februari arriveerde de *Langkoeas* in de haven Teluk Bayur in de provincie West Sumatra. De eerste stap op Indonesische bodem was gezet, een nieuw leven lag in het vooruitzicht. De repatrianten werden de eerste dagen in Padang ingekwartierd en kregen eten dat was gerantsoeneerd. Men kreeg bijna dagelijks rijst met alleen *daon ubi* (cassaveblad) te eten wat men in Suriname niet gewend was te eten en de ontevredenheid met deze situatie begon de kop op te steken. Men vroeg zich af wat er met de geld van de YTA was gebeurd 2).

West Sumatra: land der Minangkabau

De provincie West Sumatra met circa vijf miljoen inwoners is een van Indonesië's meest welvarende provincies, nog steeds een van de grootste leveranciers op de wereldmarkt van kaneel, nootmuskaat en peper en cement. West Sumatra wordt bewoond door de *Minangkabau*, een volk dat wereldbekendheid kreeg vanwege de unieke matriarchale cultuur die tot op de dag van vandaag standhoudt, ondanks de komst van de patriarchale Islam een paar eeuwen geleden. De magnifieke architectuur van deze *Minangkabau*, wiens traditioneel gebouwde huizen vooral in de hooglanden van de provincie te vinden zijn, is van ongevenaarde schoonheid. Het zijn zogenaamde "langhuizen" van hout, prachtig bewerkt en beschilderd en met daken in de vorm van buffelhorens. Deze huizen zijn het eigendom en het domein van de vrouwen. Echtgenoten zijn slechts gasten die alleen 's nachts tot de woning worden toegelaten. De mannen trekken vooral hierom naar andere gebieden om naar werk te zoeken en staan bekend om hun grote mobiliteit. Dit heet *merantau*.

Het scherp gekruide eten, bekend als *makanan Padang*, is populair in de hele Indonesische archipel en ver daarbuiten, met name het gerecht *rendang*, gemaakt van rundvlees en veel hete rode pepers gestoofd in kokosmelk dat ook in Suriname bekendheid heeft gekregen, zij het in een mildere en minder droge vorm. Veel Indonesische entrepreneurs, intellectuelen en schrijvers komen uit deze provincie en een nationalist van het eerste uur was Dr. Mohamed Hatta, die samen met Sukarno de onafhankelijkheid van Indonesië uitriep. *Minangkabau* komt van twee Indonesische woorden *menang* en *karbau* in het Nederlands vertaald "winnen" en "buffel". Er bestaan verschillende verklaringen voor, maar de meest folkloristische is deze: een paar eeuwen geleden arriveerde een groot leger uit het Javaanse rijk van Mojopahit op Sumatra om het in bezit te nemen. Toen het leger West Sumatra bereikte stelden de bewoners, die bekend staan om hun slimheid, voor, om via een stierengevecht de toekomst van hun gebied te beslissen. De Javanen stemden toe en kwamen aanzetten met een enorme stier, terwijl de lokale mensen een klein karbauwtje in de strijd gooiden. Ze hadden het beestje uitgehongerd en een scherp mes onder z'n kin gebonden. Het uitgehongerde beestje rende op de stier af om te drinken waardoor hij de stier dodelijk verwondde. Het karbauwtje had de strijd gewonnen. Zelfs de hoofddoeken van de *Minangkabau* vrouwen zijn zo gevouwen dat ze doen denken aan de horens van de *karbau*.

Het Javaanse leger heeft geen voet aan de grond gekregen in West Sumatra, maar sinds tientallen jaren zijn Javaanse transmigranten naar dit gebied gezonden waar ze een marginaal bestaan leiden naast de welvarende *Minangkabau*. Etnisch en cultureel zijn het twee volkomen verschillende volken. Sumatra is linguïstisch en cultureel verwant aan het buurland Malaysia.

Desa Suriname

Tongar ligt op 180 km van Padang af in het district Passaman, iets ten noorden van de evenaar die Sumatra in tweeën snijdt. De lange kustweg is geasfalteerd en druk bereiden en gaat vele kilometers vlak langs de Indische Oceaan, waarna het landinwaarts afslaat door vruchtbare gebieden waar kaneelbomen groeien, fruit wordt geteeld en rijst sawahs in een golvend patroon aan de voet liggen van de Bukit Barisan, een lang gerekt gebergte dat de hele lengte van Sumatra inneemt. Hier aan de voet van de 3000 m hoge berg Ophir ligt desa Tongar, genoemd naar de rivier die door het district loopt. Het is een verwachtingsvol gevoel dat me bekruipt als we de geasfalteerde weg naar "desa Suriname" inslaan. Ik zal hier mensen ontmoeten wiens navelstreng in Suriname begraven ligt.

Wat bij het binnenrijden van deze desa onmiddellijk opvalt is de ruimte; de huizen hebben een flink erf met bomen en struiken en hangen niet tegen elkaar aan zoals het geval is in de meeste overbevolkte desa's in Indonesië en de migratie-dorpjes die ik passeerde. Ze zijn opgetrokken uit steen en hebben zinken dakplaten zoals in Suriname, terwijl de migratie-dorpjes voornamelijk bestaan uit huisjes gemaakt van rieten matten. Opvallend is het feit dat er

veel sateliet-antennes op de daken staan. Hier zijn zelfs de kleine weggetjes geasfalteerd en je krijgt de indruk te zijn aangekomen in een welvarende desa. Het valt niet te ontkennen : Tongar is anders en straalt iets Surinaams uit. Een heel oude vrouw die op haar deurmat ligt uit te rusten is de eerste met wie ik in gesprek raak om de weg te vragen naar het huis van het dorps hoofd die getrouwd is met een dochter van Salikin Hardjo, de leider van de repatrianten. Ze vertelt dat ze in Nickerie is geboren en nu de oudste bewoonster is van de desa. Een andere vrouw die ik spreek zegt dat ze in Coronie is geboren waar haar vader nog steeds woont. Ze spreekt nog een paar woorden “Nengre” en verdwijnt naar binnen om even later terug te komen met een enveloppe met het poststempel van Suriname. Ze heeft haar vader nooit meer gezien, hij is een van de vaders die in 1954 in Suriname achterbleef.

Even later drink ik rode stroop met veel ijs thuis bij Martini Hardjo. Dit is ook al iets ongewoons, en valt me direkt op als iets Surinaams, want Indonesiers drinken over het algemeen geen koude dranken, laat staan ijs in hun stroop . Martini ontvangt me enthousiast, vraagt onmiddellijk of ik “Nengre” spreek en steekt van wal. Helaas brengen we er geen van beide veel van terecht en gaan over in de Bahasa Indonesia. Ze is een van de vijftien kinderen van Salikin Hardjo en de oudste uit zijn huwelijk met zijn tweede vrouw Suwarni. Martini vertelt dat ze aan de Anniestraat nummer 93 is geboren. Ze straalt energie uit en komt over als een doortastende, zeer pientere vrouw. Ze spreekt geen Nederlands want ze was vier jaar oud toen ze naar Indonesia kwam en de repatrianten spraken onderling Javaans en “Nengre” zelfs toen ze al jaren op Sumatra woonden . Ik denk aan een anecdote in haar vader’s boek *Bunga Rampai dari Suriname ke Tongar* waarin hij onder andere vertelt over de lotgevallen van de eerste delegatie die in Java op bezoek kwam. Doordat de meeste Javanen in Suriname “Nengre” en Javaans met elkaar mengden was het niet verwonderlijk dat er wel eens grappige versprekingen ontstonden, zoals toen een ober op Java aan een van de delegatieleden vroeg: *kerso minum nopo mas?* (wat wilt u drinken meneer) en deze antwoordde: *soso teh* waarop de ober een kopje thee met melk, in het Indonesisch is *teh susu* thee met melk, voor hem neerzette. Het delegatielid weigerde dit te accepteren omdat hij ‘slechts’(soso) thee had gevraagd: *kulo nedi mboten nanga merki*. De ober en zijn collega’s begrepen er niks van en veronderstelden dat de delegatieleden *Kromo Ingil* (hoog Javaans) of Sanskriet spraken, wat zij zelf niet beheersten. Hardjo’s boek staat vol wetenswaardigheden , tragische, en komische. Zelfs lang nadat de Javaanse kontraktanten in Suriname waren gearriveerd hielden de mohamedanen onder hen onbewust een verkeerde bid-richting (*kiblat*) aan, ze keerden zich naar het westen. Toen een voorganger hen hierop wees en vertelde dat ze verkeerd bezig waren en ze zich naar het oosten moesten richten, werden ze boos omdat ze van kindsaf aan hadden geleerd dat de richting die ze volgden de enige juiste was; hun ouders, grootouders en overgrootouders hadden het op Java zo gedaan en daarom waren ze niet van plan daarin verandering te brengen . Deze twist leidde tot een geweldige rel en betekende zelfs het einde van de Vereniging Javaanse Islamieten. Volgens Hardjo had men niet geweten dat de voorgeschreven richting altijd richting “Mekka” moest zijn. Sinds die periode zijn de Javaanse islamieten in Suriname nog steeds verdeeld in twee kampen die beide een andere *kiblat* aanhouden.

Het gezin Hardjo was in 1953 met het vliegtuig naar Nederland vertrokken waar vader Hardjo voorbereidingen moest treffen voor het vertrek van de repatrianten , hij moest onder andere een schip huren om de reis naar Indonesie mogelijk te maken. Martini vertelt dat ze uitstapjes maakten naar Parijs en London. Later speelde het leven van Martini zich af tussen Tongar en Indonesie’s moderne hoofdstad Jakarta. Maar sinds vader Hardjo ziek werd vestigde ze zich definitief in Tongar waar ze een teruggetrokken leven leidt en zich bezighoudt met sociaal werk onder de bewoners. Haar man is sinds het overlijden van vader Hardjo hoofd van de desa, hij komt uit Java. Met veel trots en rap van tong vertelt Martini over de geschiedenis van Tongar,

wat de repatrianten in deze tweeënveertig jaar tot stand hebben gebracht, over de enorme verdiensten van haar vader, over de vreselijk moeilijke begin-periode, de zware arbeid die hen allen wachtte om de rimboe bewoonbaar te maken met het groot materieel dat men uit Suriname had meegenomen. Door geld te lenen van de Indonesische regering kon begonnen worden met het aanleggen van de desa. De grond was niet zo vruchtbaar als men had verwacht en alleen geschikt voor *palawidja* gewassen, zoals cassave, mais en sojabonen, gewassen die op droge gronden kunnen overleven. De repatrianten waren teleurgesteld, vooral omdat de regering hen in eerste instantie land had toegezegd in de provincie Lampung in het uiterste zuiden van Sumatra maar later van gedachte veranderde. Ook werd niet 2.500 ha geschonken, maar 1.500 ha. Later werd rijst verbouwd en begon men met het planten van rubber, kruidnagel, cacao en koffie. Niet alle repatrianten gingen landbouw bedrijven want ze kwamen uit verschillende beroepssectoren en daarvan kon de gemeenschap profiteren, binnen enkele maanden stonden er 198 woningen, later had elk gezin had een eigen huis, er kwam een schoolgebouw, een polikliniek, een recreatiegebouw, een moskee, opslagruimten voor gewassen, een rijstpelmolen, een fabriek voor cassavemeel en een reparatie-werkplaats. De kampong was zelfvoorzienend. Vice president Hatta, zelf een *Minangkabau* beschouwde Tongar als model-dorp waar getoond werd dat men een modern dorp midden in de rimboe kon opzetten. De repatrianten genoten tot ver buiten West Sumatra een goede reputatie, ze stonden bekend als zeer harde werkers, gedisciplineerd en met een enorm doorzettingsvermogen, wat werd toegeschreven aan hun opvoeding en opleiding genoten onder de Nederlanders in Suriname. In Indonesia had maar een kleine elite groep onderwijs genoten tijdens de Nederlandse overheersing. Maar de desastreuze burgeroorlog die van 1957 tot 1959 op Sumatra woedde trof ook Tongar en vernietigde in een klap alles wat met zoveel toewijding, idealisme en zoveel menselijke energie was opgebouwd, zelfs de trucks en het zwaar materiaal werden uitgeschakeld. Men begon zich vertwijfeld af te vragen of het wel goed was geweest naar Indonesie terug te keren naar een eiland dat zo verschillend was van Java. Veel mensen die zich niet thuis voelden in de landbouw verlieten de dessa om hun geluk elders te proberen zoals bij de oliemaatschappij Caltex International in de provincie Riau waar ze het dorp Duri stichtten, bij Portland Cement in Padang en in Jakarta. Het werd een ware exodus, vooral de jongeren vertrokken uit de desa omdat ze zich in Tongar geïsoleerd voelden en geen toekomstmogelijkheden zagen. Veel christenen waren al vertrokken omdat ze geen toestemming kregen van de Minangkabau leiders uit het district om een kerk te bouwen. Er werd van de repatrianten verwacht dat ze zich aanpasten aan de Minangkabau cultuur en ook de taal overnamen.

In 1967 werd de desa uitgebreid met de komst van transmigranten uit Java die zo arm waren dat de repatrianten alles met hen moesten delen terwijl ze zelf haast niets meer bezaten. Door samen te werken kwam de wederopbouw op gang. Tongar werd niet meer zoals het geweest was, maar toch werd desa Suriname in 1988 uitgeroepen tot meest ontwikkelde desa van de provincie West Sumatra. Uit de jongere generatie repatrianten zijn veel hoogopgeleiden gekomen: artsen, ingenieurs, ook een voormalige ambassadeur voor Indonesie in de USA en succesvolle entrepreneurs. De oudste broer van Martini heeft een bloeiende drukkerij in Jakarta en is nationaal bekend vanwege de komische strips en illustraties die hij maakt voor bekende bladen. Hij heeft de Hendrikschool in Paramaribo bezocht. De jongeren die in Suriname naar school zijn geweest, hadden een grote voorsprong op de Indonesische jongeren waarvan slechts een klein percentage onderwijs had genoten en hebben er in hun carrière veel profijt van gehad, vooral van hun talenkennis; ze konden zich als wereldburger ook snel aanpassen aan de nieuwe omstandigheden.

De desa bestaat nu uit hooguit 70 repatrianten waarvan er nog maar 30 in Suriname geboren zijn. De meeste van hen zijn al op leeftijd, maar de komst van de transmigranten uit Java heeft continuïteit gebracht in het voortbestaan van Tongar. Maar hoe vredig en liefelijk de desa ook

aandoet, de bewoners zijn nerveus en bang want opnieuw beginnen grote problemen de kop op te steken. De vroegere eigenaars van de grond trachten hun oude bezit weer in handen te krijgen voor het aanleggen van oliepalmlantages. Martini is woedend en vooral diep verontwaardigd en bereidt zich voor op een lange en moeilijke strijd. Ze wil zelfs naar de president om hem te vragen in te grijpen, want dit land is hen door Sukarno en Hatta geschonken. ‘Het was oerwoud, rimboe’, benadrukt Martini, met onze eigen handen, met ons zweet en bloed hebben we de rimboe verwijderd zodat we er konden gaan leven. Alles wat hier staat hebben we zelf opgebouwd’. Het gesprek komt telkens weer terug op haar vader - nu wijlen - van wie ze regelmatig droomt en die haar advies geeft en ook “tekens” achterlaat. Ook haar echtgenoot, heeft wel eens dromen waarin schoonvader Hardjo hem verschijnt en advies geeft hoe de desa te leiden. Martini is de enige van de vijftien kinderen die zich zoveel moeite getroost om Tongar en haar vader’s erfgoed te beschermen en zijn levenswerk voort te zetten. Het wordt een gesprek vol emotie, verontwaardiging en wanhoop maar het is duidelijk dat deze dochter van Hardjo een ijzeren wil heeft om te vechten voor het behoud van desa Suriname. ‘Niemand haalt ons hier meer weg, deze grond is van ons. Het is een eed die ik mijn vader heb gedaan’. Martini ziet er naar uit alsof ze de daad ook bij het woord zal voegen. Ze heeft het leven in de grote stad opgegeven om hier te blijven in een heel stille bijna verlaten desa, ver weg van het mondaine leven. ‘Mijn ouders liggen beide hier begraven en hier zal ik ook worden begraven.’

Even later neemt ze me mee het erf op, waar ze me met trots een pomtaja-plant laat zien. Ik ben verrast en vooral verbaasd omdat ik weet dat de pomtaja niet in Indonesië voorkomt en alleen in Zuid Amerika groeit. Het is verbazingwekkend dat nu na tweeneveertig in Sumatra te wonen pom nog steeds een favoriet gerecht is bij de familie Hardjo. Martini wijst naar een bitawiristruik en vertelt dat ze heel vaak bitawiri met sardines klaarmaakt. In Indonesië eet men geen bitawiri. Dokter Sayan Wongso (overleden in 2001), geboren in La Vigilantia en woonachtig in Padang waar hij gevestigd is als internist/rheumatoloog komt vaak naar Tongar met gasten uit Suriname en Nederland om van de bitawiri en pom te genieten. Hij onderhoudt nog heel veel contact met in Suriname wonende Javanen, spreekt Nederlands en ‘Nengre’. Zijn moeder maakte zelfs toen ze al negentig jaar oud was nog Surinaamse ‘pleng pleng’ van cassavemeel wat ze beschrijft als voedsel van de Creolen.

Salikin Mardi Hardjo, leider van de repatrianten en oprichter van de Yayasan Tanah Air, weigerde zijn mensen in de steek te laten om zich elders te vestigen, zoals zoveel anderen dat hebben gedaan. Hij bleef tot aan zijn dood in juli 1993 in Tongar wonen. Zijn collega en medeoprichter van de Yayasan Tanah Air, J.W. Kariodimedjo heeft in juli zijn vijfenzeventigste verjaardag gevierd en woont in Jogyakarta op Java. Kariodimedjo was lid van de Staten van Suriname en in Indonesië bekleedde hij een hoge functie bij de nationale oliemaatschappij Pertamina. Hardjo werd niet in Suriname maar in Malang, Oost Java geboren en ging op achtjarige leeftijd met zijn ouders naar Suriname waar zijn vader niet als landbouwer ging werken, maar als arbeider werk vond bij de ALCOA. Hij was een ijverige en leergierige jongen die behalve pienter ook erg kunstzinnig was. Hij wilde verder leren om zijn toekomst en dat van zijn arme ouders te verzekeren. Het gezin vertrok later naar Paramaribo waar vader Dul Hardjo die een devoot islamiet was, bij het Hof van Justitie tewerk gesteld was, waar hij de eed afnam van de islamieten. Salikin was kunstzinnig, schilderde en tekende en aan de muur van Martini’s huis hangt een groot schilderij van het landschap rond Tongar. Hij behaalde het ULO diploma in Paramaribo en begon z’n carrière als journalist/illustrator. Aan de Arnhemse School behaalde hij het diploma Algemene Ontwikkeling met als vakken Nederlandse taal, rekenen en staatsinrichting en als eindcijfer een 8 met een eervolle vermelding. In 1950 won hij een prijsvraag uitgeschreven door het Comité Volkstelling, welke twee van zijn schilderijen kocht. Hardjo was iemand met een roeping, hij bezat leiders-capaciteiten die hij aanwendde om de organisatie Yayasan Tanah Air op te richten

en te leiden. Hij werkte als ambtenaar bij de dienst Volksgezondheid. Gouverneur Brons wilde hem voordragen voor een functie in Nederland, waarbij hij als afgezant van Suriname zou fungeren, maar Hardjo bedankte voor de eer. Later werd hij door koningin Wilhelmina benoemd tot lid van de Ronde Tafel Conferentie voor het Koninkrijk der Nederlanden en is in die hoedanigheid enkele malen in Nederland geweest. Hij schreef een roman : ‘Ik ben een Javaan uit Suriname’ wat in Nederland werd uitgegeven en op latere leeftijd schreef hij de historische verhandeling “*Bunga Rampai dari Suriname ke Tongar*”, de geschiedenis van de repatrianten; daarnaast schreef en publiceerde hij artikelen. Hardjo was lid van het provinciale parlement van West Sumatra.

Martini neemt me mee naar het graf van haar ouders. De begraafplaats ligt tegen een kleine heuvel onder hoge schaduwbomen. Naast elkaar liggen onder een dakje en omrasterd door een hek de graven van beide ouders die kort na elkaar overleden. Ze vraagt om even stil te zijn voor de *doa restu* (gebed om zegen voor de overledenen). Daar ligt de leider van de repatrianten, een man die een mooie loopbaan in Suriname opgaf om z'n mensen naar Indonesie terug te leiden.

Het is geen “**mulih nJowo**” (terugkeer naar Java) geworden. Velen zijn tot aan hun dood op Sumatra gebleven, het grote eiland waar de volkeren die er leven zich meer verwant voelen met de bewoners van Maleisie dan met hun Javaanse landgenoten en deze dan ook niet met open armen ontvangen. Ze zijn er trots op dat er uit hun midden zoveel hoog opgeleiden zijn voortgekomen die een belangrijke plaats hebben in de Indonesische maatschappij. Er zijn ingenieurs werkzaam bij de grote oliemaatschappijen zoals Paimin Sastropawiro die districts- superintendent is in Jakarta; Janney Wongso, de oudere broer van dokter Sayan Wongso is een van de weinige Indonesiers die de hoge opleiding van “marine propulsion equipment” technicus heeft genoten en is hoofd technicus op grote tankers. Hij kreeg zijn opleiding in Noorwegen en Duitsland mede vanwege zijn talenkennis. Satino Karso is directeur van een groot adviesbureau in Jakarta. Ze zijn alle drie in Suriname geboren. Een zoon van de heer Kariodimedjo werd consul-generaal voor Indonesia in de USA. Martini vraagt of het waar is dat er maar 1 Javaanse arts in Suriname is? De beelden op de t.v. genomen tijdens het bezoek van president Suharto aan Suriname in 1995, hebben het onzekere gevoel dat sommige repatrianten toch nog al die jaren met zich meedroegen, volledig weggewerkt. Onthutst waren ze, om te zien onder welke omstandigheden de Javanen nog steeds leven.

Waarin verschillen jullie als “Surinaamse” Javanen van andere Indonesiers, vraag ik Martini bij het afscheid? Lachend antwoordt ze “wij houden van dansi dansi, vroeger ging hier geen feest voorbij of er werd gedanst door jong en oud, Zuidamerikaanse muziek is nog steeds populair. We hadden onze eigen band en op de *gamelan* werd zelfs “Te na bakka Thalia” gespeeld. Kinderen en kleinkinderen kwamen vanuit alle windstreken van Indonesia naar Tongar als er iets speciaals te vieren was en er werd pom klaargemaakt. Indonesiers zijn niet gewend aan danspartijen. Er is een verbond tussen de repatrianten wat men met *jaji* aanduidt; volgens dit verbond (tussen mensen uit een schip) is het niet toegestaan dat er huwelijken binnen de groep plaatsvinden, de repatrianten zijn een clan geworden met eigen codes en in Jakarta is er een vereniging die minstens maal per jaar bijeenkomt. Die vereniging heet nog steeds *Yayasan Tanah Air*.

Er is geen tweede repatriatie gevolgd vanwege het gebrek aan financiën, door de burgeroorlog van 1957 en door de problemen met de lokale Minangkabau. Daardoor zijn sommige families voor goed van elkaar gescheiden. Maar van de repatrianten zijn enkele teruggedaan naar Suriname om weer herenigd te worden met hun dierbaren.

Als ik wegrijd langs frisse, groene sawahs en de krachtige berg Ophir die op desa Suriname neerkijkt, denk ik aan Martini, een moedige vrouw die een eenzaam gevecht aangaat voor het behoud van haar dorp. Stilletjes wens ik dat er nog lang

Zuidamerikaanse muziek mag klinken en pom gegeten mag worden in deze desa vol nostalgie, midden in het hart van het gigantische eiland Sumatra, net boven de evenaar op het noordelijk halfrond van 's werelds grootste archipel Indonesie.